

Zsinka László:

Franciaország: egy kontinentális hegemonia-kísérlet anatómiája

Műhelytanulmány

A spanyol hegemonia vége Franciaország felemelkedéséhez kapcsolódott a 17. század közepén. A harmincéves háború (1618-1648) lezárta a németországi vallásháborúk százhusz évét, és véget vetett a spanyol Habsburgok európai elsőségének. A kiskorú XIV. Lajos (1643-1715) trónra kerülése a háború utolsó éveiben hatást gyakorolt a francia belpolitikai viszonyokra. A fiatal király helyett anyja, Ausztriai Anna és kegyence, Mazarin bíboros, Richelieu egykori munkatársa kormányzott. A harmincéves háború utolsó éveiben még kevesen gondolták, hogy XIV. Lajos több mint fél évszázados uralkodása egy történelmi korszak szinonimájává válik az utókor számára, ahogyan azt Voltaire kifejezésre juttatta *XIV. Lajos százada* című könyvében. A Napkirály hosszú élete nemcsak a francia történelem egyik dicsőséges korszakát fogta át – amikor a klasszicizmus és a barokk legszebb műalkotásai és az európai „tudományos forradalom” fontos eredményei születtek, illetve lezajlott a „régiek” és „modernekek” irodalmi vitája, valamint a karteziánizmus és a janzenizmus befolyásos vallási és filozófiai irányzatokká váltak –, hanem a XIV. Lajos által megteremtett abszolutista kormányzati rendszer egész Európa számára utánzandó mintává vált. A francia abszolutizmus udvari külsőségei éppúgy elterjedtek az európai udvarokban a 17. század második felében, mint a spanyol etikett egy évszázaddal korábban.

Franciaország meghatározó európai szereplővé vált a harmincéves háború végétől. XIV. Lajos hosszú uralkodása egybeesett a francia kontinentális hegemonia időszakával. Franciaország európai vezető szerepe átfogta a 17. század második felét, és egészen a spanyol örökösödési háborúig (1701-1714) tartott. A hegemon szerep elvesztése – ellentétben a spanyol hanyatlással a 17. század derekán – nem jelentette a nagyhatalmi státusz végét. A spanyol örökösödési háborútól a bécsi kongresszusig (1815) Franciaország Anglia legfőbb vetélytársa maradt. A 18. század második felében az amerikai függetlenségi háború támogatásával képes volt érzékeny presztízsveszteséget okozni a szigetországnak. Sőt, a napóleoni korszakban (1796-1815) két évtizeden át Európa urává emelkedett. Anglia csak hatalmas pénzügyi erőfeszítések árán tudta legyőzni vetélytársát kontinentális szövetségesek felvonultatásával. Ebben a távlatban a 18-19.

század fordulója a francia hegemoniatörekvések „második szakaszának” tekinthető, amit a 19. század során újabb pozícióvesztés követett a fénykorát élő viktoriánus Nagy Britanniával és az egységesülő Németországgal szemben. Mégis, Franciaország a nemzetközi kapcsolatok meghatározó szereplője maradt, és olyan etatista szocioökonómiai modellt munkált ki, amely még a 20. században is befolyásolta a francia nemzeti tudatot, és tágabb értelemben a gazdaságfejlesztéssel kapcsolatos nyugati közgazdasági gondolkodást. Ezzel együtt a 19. század utolsó harmadában Franciaország már csak Európa harmadik legerősebb hatalmának számított Anglia és Németország mögött.

A harmincéves háború végén bekövetkező nagyhatalmi felemelkedés négy-öt évtizedes előzményekre vezethető vissza. A 16-17. század fordulóján IV. Henrik (1589-1610) a nantes-i ediktum (1598) kibocsátásával véget vetett a fél évszázados vallásháborúnak, ami gazdaságilag tönkretette és politikailag megosztotta az országot. A katolikusok és a hugenották közötti éles ellentét a 16. század második felében Spanyolország javára szolgált, amely II. Fülöp (1556-1598) fényes uralkodása alatt képes volt beleavatkozni a francia belpolitikába. A vallásbéke megteremtése véget vetett a külső kiszolgáltatottságnak. IV. Henrik és minisztere Sully intézkedései az újjáépítést, a konszolidációt, valamint a királyi hatalom megerősítését szolgálták. Az uralkodó halála után XIII. Lajos és első minisztere, Richelieu alatt a lassú gazdasági és demográfiai gyógyulás éppúgy folytatódott, mint a központi hatalom megszilárdulása. A körütekintő Richelieu egészen a harmincéves háború utolsó szakaszáig óvatos politikát folytatott, és időt nyert, hogy a kifáradó ellenfelekkel szemben egy megerősödött Franciaország léphessen porondra. Bár az 1640-es években XIII. Lajos halála és az uralkodóváltásból fakadó belpolitikai instabilitás megakadályozta a francia győzelmek maradéktalan kihasználását, a franciák jelentős nyereségeket könyvelhettek el a Rajna-vidéken. Mivel a rendiség erői (*Fronde*) ezekben az években indították utolsó támadásukat a központi hatalom ellen, Mazarin bíborosnak Itália feladásával kellett fizetnie a belső zűrzavarért. Ha nincs a Fronde mozgalom, a spanyolok a 17. század derekán valószínűleg elveszítették volna Itáliát, ami már százötven éve a spanyol-francia vetélkedés tárgyát képezte. Az ügyes Mazarin megosztó taktikával végül felülkerekedett a városi polgárság és az arisztokrácia mozgalmain, de a mediterrán külpolitikai célokat nem sikerült megvalósítani. Néhány évvel később a felnőtté váló XIV. Lajos kedvező belpolitikai körülmények között vehette át az ország irányítását. Az európai államrendszer szereplőiben az 1650-60-as évekre tudatosodott, hogy a spanyol hegemonia helyett új veszéllyel kell megküzdeniük: a francia vezető szerepből fakadó problémákkal. A francia kontinentális hegemonia megteremtésének kísérlete újszerű mozzanatokot mutat fel a spanyol hegemonia karaktervonalaihoz képest.

A francia hegemonia külső okai

A francia hegemonia kialakulását külső és belső tényezők kedvező együtthatásaként foghatjuk fel.¹ Az előbbi alatt az európai hatalmi rendszer sajátosságait – amelyek néhány évtizeden keresztül érvényesültek –, az utóbbin az abszolutista rendszer megszilárdulását értjük. A külső tényezőkön kezdve a sort utalni kell arra, hogy Franciaországnak – szerencsés mozzanatok egybeesése miatt – jószerével alig maradt nagyhatalmi vetélytársa a 17. század második felében. A német területek valóságos demográfiai katasztrófát éltek át a harmincéves háború következtében. A történészek becslése szerint a német-római császárság lakossága húszmillióról akár hétmillióra is csökkenhetett. Ráadásul a háborút lezáró békekötések világossá tették, hogy a császárok végleg elvesztették a birodalomban a központi hatalom megerősítéséért folytatott küzdelmet. A katolikus Habsburg II. Ferdinánd császárnak (1619-1637) taktikusabb viselkedés esetén háborús győzelmei tetőpontján talán lett volna esélye a német fejedelmekkel szemben a birodalmi egység megszilárdítására az 1630-as években, de utódai már nem is kíséreltek a fejedelmi szuverenitás korlátozásával. A német-római császárság nemcsak népességében fogyatkozott meg, hanem a területén lévő mintegy háromszáz fejedelemség önállóságának elfogadása révén végletesen atomizált hatalmi szerkezet jött létre. Ettől fogva a német területek geopolitikai szempontból vákuumot képeztek Európa közepén egészen a német császárság 1871-es megszűléséig. A 17. század második felében a megfogyatkozott lakosságú és megosztott német-római császárság ideális tereppé vált, hogy a húszmillió népeiséggel rendelkező, egységes francia monarchia számára a terjeszkedés eszközeként szolgáljon.

A német-római birodalom helyzetét nehezítette, hogy a császár „örökös tartományaiból” – Ausztria, Csehország – származó jövedelmei messze elmaradtak XIV. Lajos költségvetési forrásaitól. Egy évszázaddal korábban V. Károly császár azért tudott felülkerekedni I. Ferenc francia király hódító törekvéseivel szemben, mert egyéb birtokairól – Spanyolország, Nápoly-Szicília, Milánó, Németalföld, tengerentúli birtokok – hatalmas jövedelmekkel rendelkezett. A 17. század második felében XIV. Lajos kortársa, I. Lipót császár (1658-1705) jóval kevesebb adót tudott összegyűjteni Ausztriából és Csehországból, mint a Napkirály a gazdag francia vidékekről. Ráadásul a császárt több ízben is kétfrontos harcra kényszerítették a törökök és a magyarországi rendi mozgalmak. A francia-török szövetség már a 16. század első felétől – Nagy Szulejmán és I. Ferenc óta – létezett, és többször újjáéledt a kora újkor századaiban. A Habsburg császárnak nemcsak a megalázó helyzettel kellett szembesülnie a 17. század második felében, hogy nem képes a birodalom területét a francia terjeszkedéssel szemben megvédeni a Rajnánál, hanem az

---

¹ Chaunu 1971: 65-98. A francia hegemoniával foglalkozó fejezet.

erőteljes török támadások miatt jelentős erőket kellett átcsoportosítani a dunai térségbe. A törökök 1683-ban megostromolták Bécset, és egyedül Sobieski János lengyel király beavatkozása, valamint a birodalmi segélyhadak megérkezése mentette meg a várost. A magyarországi felszabadító háborúk legvéresebb ütközeteit – mint Szalánkeménél (1691) is – az oszmán haderő francia katonai tanácsadók és hadmérnökök támogatásával harcolta végig. Mindezt figyelembe véve csodával határos fordulatnak tekinthető, hogy a 17. század végére a törökök Magyarországról való kiűzése valósággá vált. Ez keletre tolta a Habsburg monarchia súlypontját, és hozzájárult egy dunai nagyhatalom megszületéséhez a délkelet-európai térségben. Ettől fogva a területét majdnem megkétszerező osztrák Habsburg birodalom a francia nagyhatalom méltó vetélytársává vált, bár ennek következményei csak hosszabb idő után váltak érzékelhetővé. A török hódoltság után Magyarország újjáépülése és benépesülése még hosszú évtizedeket vett igénybe.

A francia hegemonia külső tényezői között szokás említeni a Mediterráneum népesedési és gazdasági hanyatlását.² Bár a Földközi-tenger vidéke Amerika felfedezése után kapott még egy évszázad haladékot a sorstól – az úgynevezett „hosszú 16. század” a Mediterráneum másodvirágzását jelentette –, a 17. század derekán elmélyült a gazdasági recesszió. A „hosszú 16. század” során még virágzó mediterrán városok és kereskedelmi útvonalak elvesztették jelentőségüket, és az egész térség mély demográfiai krízist élt át. A 17. század második felében az atlanti térség városai végleg átvették a gazdasági vezető szerepet Európában. Mindez Itália hanyatlásával járt, ahol a tengerek egykori „királynője”, Velence teljesen eljelentéktelenedett a 18. század elejére. Genovának is meg kellett alázkodnia a francia király előtt, hogy elkerülje a közvetlen megszállást. Spanyolország gazdasági összeomlásának a kasztíliai parasztság eltúlzott adóterhei miatt nemzetközi politikai következményei lettek a harmincéves háború végén. Az ország a rákövetkező évtizedekben sem tudott talpra állni, és a 17. század végén már csak árnyéka volt régi önmagának. Spanyolország és Itália gazdasági hanyatlása már nem tette lehetővé, hogy a Habsburg uralom hatalmi bázisa – ahogy II. Fülöp uralkodása idején – a mediterrán területekre összpontosuljon. Az európai kontinens gazdasági és katonai erővonalai a 17. században már északabbra húzódtak, ami Franciaországot – és egy ideig Hollandiát – hozta kedvező helyzetbe.

Még egy külső tényezőt kell megemlítenünk: Anglia nemzetközi passzivitását a 17. század második felében. 1640-42-ben kezdődött az angol polgári forradalom, aminek következményei külpolitikai tétlenségre kárhoztatták a szigetországot. I. Károly király lefejezése után az országot irányító Cromwell ugyan terjeszkedett Skóciában és Írországbán, továbbá sokat tett a holland

---

² Chaunu 1971: 40-64, valamint Braudel könyvének koncepciója a Mediterráneum virágzásáról és hanyatlásáról: Braudel 1995.

tengeri uralom megtöréséért, de nem érdeklődött a kontinentális hatalmi viszonyok megváltoztatása iránt. Sőt, az 1672-ben a Hollandia ellen indított nagy francia támadás idején Anglia egy ideig Franciaország szövetségesévé vált. Cromwell halála után a restauráció éveiben a franciabarát külpolitikáért viszonzásul XIV. Lajos támogatta a visszatérő Stuart uralkodókat, hogy pénzügyi függetlenségre tehesse nek szert a puritánok befolyása alatt álló parlamenttel szemben. 1688-89-ben a holland helytartó, Orániai Vilmos meghívása az angol trónra véget vetett a franciabarát külpolitikai kurzusnak. Mivel a „dicsőséges forradalom” lezárta a polgári forradalmat és belpolitikai konszolidációt teremtett, lehetővé vált, hogy Anglia erőforrásait a külpolitikára összpontosítsa. Ettől fogva az angol-holland perszonálunió a franciaellenes koalíciók alapjává vált. (Orániai) III. Vilmos király halála után is fennmaradt a „tengeri hatalmak” – Anglia és Hollandia – szövetsége Franciaország ellen. Anglia beavatkozása a franciaellenes hatalmak oldalán már az 1690-es években megnehezítette XIV. Lajos helyzetét. Anglia „visszatérése” a kontinensre döntő módon járult hozzá ahhoz, hogy a spanyol örökösödési háborúban az osztrák-angol koalíció végül megtörte a francia hegemoniát. Ezt megelőzően az angol külpolitika passzivitása körülbelül öt évtizeden át XIV. Lajos törekvéseinek a malmára hajtotta a vizet az európai hatalmi porondon.

A Mediterráneum népesedési és gazdasági válsága, valamint a német-római birodalom demográfiai katasztrófája és politikai kiüresedése tekinthetők a legfontosabb külső tényezőknek, amelyek lehetővé tették, hogy Franciaország az európai kontinens első számú hatalmává emelkedjen a 17. század második felében. A francia hegemonia mozgásterét a 17-18. század fordulóján az angol külpolitika franciaellenes fordulata és a dunai monarchia lassú megerősödése már képesek voltak korlátozni. Előtte Franciaország egyetlen igazi vetélytársának Hollandia számított, amely a 17. század során gazdaságilag virágkorát élte. A „holland aranykor” olyan kereskedelmi, pénzügyi és katonai potenciált hordozott, ami érthetővé teszi, miért törekedett XIV. Lajos kormányzata 1672-ben az ország elfoglalására, s miért a hollandokat tekintette a francia hegemoniatörekvések legveszélyesebb akadályozójának. Az amszterdami tőzsde pénzügyi lehetőségeit igénybe véve Hollandia akár 100 ezer fős sereget is képes volt Franciaország ellen hadba állítani. A holland Egyesült Tartományok elfoglalása esetén a hatalmas francia szárazföldi hadsereg, valamint a holland haditengerészet és kereskedelmi flotta XIV. Lajos irányítása alá került volna, ami félelmetes erőt összpontosított volna a Napkirály kezében.³

---

³ Kennedy 1992: 97-105.

A francia hegemonia belső okai

A francia hegemonia külső okain túl államszervezési és gazdaságfejlesztési reformok is hozzájárultak az ország erejének növekedéséhez. E kormányzati intézkedések középkori sajátosságokra épültek rá – másfelől radikálisan meg is változtatták azokat –, és hatékony abszolút monarchiává tették Franciaországot. Ilyen tényezőnek kell tekintenünk az ország korai relatív túlnépesedését. A középkori francia királyság – legalábbis annak északi része – a 12. századtól kibontakozó nyugat-európai agrárforradalom magterülete volt. Először itt jöttek létre azok a vívmányok az agrárszektorban, amelyek egész Nyugat- és Közép-Európában elterjedtek. Az agrotechnikai újítások és a növekvő termésátlagok lehetővé tették, hogy Franciaországban viszonylag korán – már a 12-13. században – megnövekedjen a népsűrűség. Nem véletlen, hogy a francia királyság elég hamar túlnépesedett országgá vált a középkor végén.⁴ Mindez az angolok és a franciák között vívott százéves háború erőviszonyaiban is megmutatkozott a 14-15. században. Amikor Franciaország megosztott volt, mert a nagyhatalmú burgundiai hercegek is az angolok szövetségeseiként harcoltak, a szigetország felől érkező támadások sikeresnek bizonyultak. De a belső egység helyreállítása és Burgundia háborúból való kilépése után a népesebb országra támaszkodó francia haderők hamar kiszorították az angolokat a kontinensről.

Franciaország népessége a 15-16. században nagyjából kétszer akkora tehető, mint Anglia vagy Spanyolország lakossága. Nem véletlenül adta Pierre Goubert a Napkirály korát vizsgáló könyvének a *XIV. Lajos és a húszmillió francia* címet.⁵ A francia történész klasszikus művében felhívta a figyelmet arra, hogy az ország sikere nemcsak gazdaságpolitikán és államszervezési reformokon alapult, hanem a népesség nagy számán is. Már említettük, hogyan viszonyult a 17. század második felében e húszmillió francia lakossághoz a harmincéves háború végén a német területek megfogyatkozó népessége. Az iparosodás előtti (preindusztriális) társadalmakban, ahol a népesség legalább 80%-a mezőgazdaságban tevékenykedett, és ahol nem voltak jelentős technológiai különbségek az országok között, hanem valamennyi állam gazdasági teljesítményét a „12. századi agrárforradalom” vívmányai és „felső korlátai” határolták be, a nagyhatalmak közötti erőviszonyokat a népességben megmutatkozó különbségek és az államépítés hatékonysága közötti eltérések határozták meg. Népességét tekintve Franciaország valamennyi nyugat-európai nagyhatalommal szemben fölényben volt, és XIV. Lajos alatt az abszolutista állam kibontakozása lehetővé tette, hogy kihasználja ezt az előnyt.

---

⁴ Chaunu 1969, Duby 1962.

⁵ Goubert 1970.

A francia monarchia központosítása az angol királysághoz képest eltérő történelmi hagyományokon alapult. Míg Anglia esetében a normann hódítás (1066) után nagyon hamar kialakult az egységes királyság, addig Franciaország erősen tagolt tartományokkal és sokféle szokásjogi hagyománnyal rendelkezett. A királyi hatalomtól való történelmi különállás évszázados tradíciókra támaszkodott Provence-ban, Aquitániában, Burgundiában és Bretangeben. Ennek ellenére XIV. Lajos monarchiája a központosítás kivételes mértékét valósította meg. A királyi centralizáció egyáltalán nem következett az ország középkori széttagoaltságából. Hosszabb távra visszatekintve inkább a tartományúri hatalommal, mint a királyság egységét veszélyeztető kihívással szemben kibontakozó ellenhatásról van szó. Logikáját tekintve a francia központosítás lökésszerű hullámokban haladt előre, és eredményei látszólag megsemmisültek a nagy belpolitikai krízisek idején.⁶ Mégis a királyi hatalom egyre nagyobb erővel támadt új életre a centrifugális erők győzelmével járó válságok után, hogy aztán XIV. Lajos alatt az európai abszolutizmusok mintaértékű változatává alakuljon.

Az ezredforduló után a Capeting királyok még csak a Párizsi medence környékét – Ile-de-France – tartották szilárdan a kezükben. A királyok püspökeik és hivatalnokaik támogatásával a 11-12. században Észak-Franciaország egyre nagyobb területén érvényesítették befolyásukat, ami lehetővé tette a fejedelmi központosítás első hullámának kibontakozását. A 12. század során ezt a tendenciát megtörte, hogy a Plantagenet-család tagjai dinasztikus kapcsolataik révén nemcsak Anglia királyai lettek, hanem számos észak- és nyugat-franciaországi tartomány feletti ellenőrzést is megszerezték. Bár franciaországi birtokait illetően az angol uralkodó a párizsi király hűbérese volt, de angliai és kontinentális erőforrásai leküzdhetetlen akadályt állítottak a francia királyok útjába. A normann hódítás után a hatékonyan központosított angol királyság francia birtokszerzeményeivel megerősödve képes volt a párizsi uralkodók törekvéseinek megakadályozására. Plantagenet II. Henrik (1154-1189) alatt az angol királyi hatalom fénykorát élte, és egyedül fiai, Oroszlánszívű Richard (1189-1199) távozása a keresztes háborúba és Földnélküli János (1199-1216) ügyetlensége tették lehetővé, hogy a kitartó II. Fülöp Ágost király (1180-1223) megtörje az angol uralkodók kontinentális befolyását. A 12-13. század fordulóján II. Fülöp Ágost megszerezte az angol királyok francia birtokainak tekintélyes részét, és visszaverte német-római birodalom felől érkező támadást. A külső fenyegetéstől megszabadulva utódai lényegesen jobb feltételek mellett folytatták a francia monarchia egyesítését. Ennek eredményeként a 13. században kibontakozott a központosítás második hulláma. IX. (Szent) Lajos (1226-1270) uralkodása alatt a „koraszülött” nemzeti monarchia első jelei is megmutatkoztak. A francia királyok jogászokból álló hivatali apparátusukra támaszkodva az ország nagy részére

---

⁶ Anderson 1974. Okfejtésünk követi, egyben bizonyos mértékig módosítja és újragondolja Anderson értelmezését a francia központosítás hullámairól.

kiterjesztették hatalmukat. Ez a folyamat a 13-14. század fordulóján a keménykezű Szép Fülöp (1285-1314) uralkodása alatt érte el tetőpontját.

A százéves háború hosszas viszontagságai megtörték a monarchia erejét, és az angoloktól elszenvedett vereségek a széthúzó erőket hozták helyzetbe. V. Károly király (1364-1380) tehetséges és energikus uralkodásától eltekintve a királyok nagyrészt védekezésbe szorultak a hatalmas koronahercegségekkel szemben. A krízis a 15. század első felében tetőzött, amikor a francia trónörökös Észak-Franciaország elhagyására kényszerült az ország középső és déli területeire hátrálva az angolok és a burgundiai hercegek szövetsége elől. Egy időre feladta az északi tartományokat, holott az korábban mindig a monarchia hatalmi bázisának számított. Végül a Jeanne d' Arc által támasztott népi mozgalom – amelyben a korai nemzettudat középkori formája is kifejeződött – az angolok kiszorítását eredményezte. Ezután VII. Károly (1422-1461) és XI. Lajos (1461-1483) fokozatosan uralmuk alá kényszerítették a túl sok hatalmat birtokló tartományi hercegeket. A 15. század második felétől a központi hatalom megerősödésének harmadik hulláma már az „első generációs” abszolutizmus születésével azonosítható, amit XII. Lajos (1498-1515) és I. Ferenc (1515-1547) uralkodása fémjelzett.

A 16. század második felében kezdődő vallásháborúk nemcsak a királyi hatalom egységét törték meg, hanem az ország is majdnem darabokra hullott. A gyenge párizsi királyok a spanyol nagyhatalom által támogatott lotharingiai katolikus liga és a Dél-Franciaországot ellenőrzésük alatt tartó protestánsok (*hugenották*) közé szorultak. IV. Henrik (1589-1610) hatalomra kerülése ennek a belpolitikai válságnak vetett véget a 16-17. század fordulóján. XIII. Lajos (1610-1643), majd XIV. Lajos (1643-1715) alatt kiteljesedett a királyi központosítás negyedik hulláma, ami minden korábbi centralizációt felülmúlt. Ettől már csak egy lépés volt az újkori nemzeti egység megszületése, amit a történettudomány régebben elsősorban a francia forradalom következményének tekintett.

Vitán felül áll, hogy a francia forradalom hozzájárult a nemzet megszületéséhez, de az elmúlt évtizedekben a történészek többsége egyre határozottabban képviselte azt az álláspontot, hogy a modern nemzet létrejötte nem lett volna lehetséges az abszolutista állam évszázados fejlődése nélkül. A korábbi felfogás szerint 1789 forradalma fordulópontnak tekinthető a nemzet születésében, mert állampolgári jogokban részesítette, s ezáltal nemzetté formálta az ország lakosságát. Ez az elgondolás az újkori államiságot a nemzetté válás következményének tartotta. Később a történészek – elismerve a forradalom jelentőségét – arra hívták fel a figyelmet, hogy a nemzetté alakulás hosszú folyamatnak tekinthető, aminek gyökerei a kora újkori századokba nyúlnak vissza, s ami elképzelhetetlen lett volna az abszolutista államfejlődés eredményei nélkül.

A francia abszolutizmus „aranykorát” XIV. Lajos uralkodása alatt döntő jelentőségű korszaknak tekinthetjük, mert ebben az időszakban az ország egyesítése gyors lépésekkel haladt előre. Mindez nem pusztán a királyi intendánsok (= kormányzók) kinevezésében és a tartományi gyűlések háttérbe szorításában öltött testet, hanem nagy létszámú állandó hadsereg létrehozásával a besorozott katonák egységes vezényleti nyelvet sajátítottak el, ami a regionális dialektusokkal szemben előmozdította a nemzeti nyelv uralkodóvá válását.

A modern történettudomány az utóbbi évtizedekben inkább azt hangsúlyozta, hogy az „állam” előbb volt, mint a „nemzet”. A nemzet születése nem lett volna elképzelhető a kora újkori állam racionális hatalmi technikái nélkül, amelyek egyfajta homogenizációt kényszerítettek ki. A francia forradalom a megyék rendszerének kialakításával – ezek kisebbek voltak, mint a középkori tartományok, és nagyobb mértékben függtek Párizstól –, majd a napóleoni korszak a prefektúrák intézményével csak kiteljesítette a közigazgatási centralizációt. Ehhez járult a 19. század végén a fővárosból felügyelt kötelező közoktatás megteremtése, ami a republikánus eszményeket szolgálta. A jeles politikai gondolkodó, Tocqueville (1805-1859) is rámutatott arra, hogy évszázados fejlődés eredményeként egyre szélesebb hatáskörök összpontosultak a központi hatalom kezében. Ez nemcsak a modern nemzetállam előfeltételének tekinthető, hanem akár „pretotalitárius” tendenciaként is felfogható.⁷

A XIV. Lajos alatt végbemenő kormányzati reformok előmozdították a francia állam teljesítőképességének növekedését. Ezek között legismertebb a merkantilista gazdaságpolitika, ami Colbert személyéhez kötődik – sőt vannak, akik *colbertizmust* emlegetnek –, de valójában jóval szélesebb hatókörű intézkedésekről van szó. A Colbert által folytatott gazdaságpolitika számos eleme túlmutatott a szűken vett merkantilizmuson. A reformok számos eleme a hadsereg- és flottafejlesztést célozta meg. Kétségtelen, hogy uralkodása első szakaszában a Napkirály kiváló „csapatot” gyűjtött maga köré, és maga is érdemben foglalkozott az államügyekkel. Colbert intézkedései a hazai iparfejlesztés előmozdítására, protekcionista védővámok és a külkereskedelmi többlet megteremtésére irányultak. Ennek jegyében alapítottak állami segítséggel új manufaktúrákat. Franciaország történetében első ízben látjuk azt a még megismétlődő gazdaságpolitikai törekvést, hogy az állam beavatkozásával igyekeznek ellensúlyozni a fejlettebb országoktól való gazdasági lemaradást. Ez későbbiekben is az etatista politikák egyik hajtóereje lett egészen a második világháború utáni francia gazdaságirányításig.

---

⁷ Ebben a távlatban szemléli a kora újkori francia fejlődést Tocqueville klasszikus műve: Tocqueville 1994.

Colbert intézkedései részleges áttérést jelentettek a közvetlen adóktól a közvetett adókra. Az állami bevételek egyre nagyobb része származott a forgalom megadóztatásából, és nem a mezőgazdasági termelésre kirótt közvetlen adóból. Ráadásul a 17. század második felében kiteljesedett a hivatalok áruba bocsátásának gyakorlata, ami nemcsak azt eredményezte, hogy a „kard nemessége” mellett létrejött a „taláros nemesség”, hanem a királyi jövedelmeket is jelentősen megnövelte. Jól érzékelhető, hogy az abszolutista állam elsődleges célja az volt, hogy minél jelentősebb monetarizált jövedelemhez jusson, és minden egyéb gazdaságpolitikai intézkedést ennek a célnak rendeltek alá. A közlekedési viszonyok javítása a kommercializált gazdaság kiterjesztését szolgálta. Colbert a gyarmati pozíciók gyarapítása iránt is érdeklődött. Nem véletlen, hogy ekkor épült az Atlanti-óceánt a Földközi-tengerrel összekötő csatorna, ami több dél-francia vidéket kapcsolt össze. XIV. Lajos alatt került sor a Mississippi vidék – a Napkirály nevére Louisiana – részleges gyarmatosítására. XIV. Lajos munkatársai kiemelt figyelmet fordítottak az állam által alapított kereskedelmi társaságok működtetésére. Az atlanti orientáció mellett Franciaország tudatosan törekedett a mediterrán jelenlét megerősítésére.

A nagy léptékű katonai reformok Európa első hatalmas állandó „nemzeti” hadseregének létrejöttét eredményezték. A megelőző két évszázad során egész Európában zsoldoseregekkel találkozunk, amelyek jelentős létszámbeli növekedésen mentek keresztül, majd egyre ütőképesebbé váltak a 17. századi „hadművészeti forradalom” következtében.⁸ XIV. Lajos korának katonai reformjai az állandóan fegyverben tartott katonai erők ugrásszerű növekedéséhez vezettek, másrészt a francia hegemonia időszakának ragyogó tábornoki generációja kiteljesítette a „hadművészeti forradalmat”. Le Tellier, majd fia, Louvois a király környezetében széles önállósággal irányították a katonai erők fejlesztését. A csapatok vezényleti nyelvet, egyenruhákat kaptak, és sorozásuk már nem a zsoldoseregre jellemző logika alapján történt, bár a külföldi zsoldosok ezredei kiegészítő jelleggel továbbra is szerepet játszottak a hadseregben. Már utaltunk rá, hogy 1672-ben XIV. Lajos 150 ezer katonát küldött a 670 ezer lakosú Hollandia leigázására. A spanyol örökösödési háború végén a francia hadsereg létszáma elérte a 360 ezer főt, bár körülbelül 200 ezer fő volt a fronton harcoló alakulatok száma. Ehhez képest 1686-ban Buda visszafoglalásakor Lipót császár és szövetségesei nagy nehézségek árán toboroztak össze egy 60-80 ezer fős sereget Lotaringiai Károly herceg parancsnoksága alatt.

A francia hadsereg nemcsak mennyiségileg volt fölényben, hanem vezetési szempontból is. Turenne, Condé, Catinat, Villars, Vendome, Vauban, Tourville kiváló hadvezérek és hadmérnökök voltak, akiknek tudása és képességei messze felülmúlták a velük szemben álló tábornokokat.

---

⁸ Parker 1988.

Turenne jóval nagyobb létszámú ellenséges erőkkel szemben is sikert tudott elérni a Rajna vidéken kiváló manőverezőképesége révén. Franciaország ráadásul rendelkezett az egységes katonai vezetés és a belső vonalakon való manőverezés előnyeivel. Ellenfelei számos esetben bizonyultak megosztottnak, és nagyobb koalíciók létrejötte esetében is koordinálási problémákkal küszködtek. A francia abszolutizmus műszaki hátterét nemcsak Vauban magasrendű várépítészete, hanem a francia flotta kiváló minőségű sorhajói is mutatják, illetve a Földközi-tengeren használatos nagy evezős hajók (*galeasse*). A francia flotta fejlesztését Colbert is fontosnak tartotta a gyarmati aktivitás előmozdítására. A jól épített francia hadihajók száma ugyan nem érte el az angol és a holland flotta erejét, de Tourville tengernagy néhány esetben nagyobb erejű ellenséges hajóhaddal szemben is sikerrel – legalábbis a döntetlen reményében – tudta felvenni a küzdelmet. Franciaország az abszolutista állam által teremtett egység, illetve gazdasági és katonai reformjai következtében messzemenően képes volt kihasználni demográfiai erejéből fakadó lehetőségeit.

Bibliográfia:

- Abel, Wilhelm 1973: *Crises agraires en Europe (XIIIe–XXe)*. Paris: Flammarion.
- Anderson, Perry 1974: *Lineages of the Absolutist State*. London: NLB.
- Anderson, Perry 1989: *Az abszolutista állam*. Budapest: Gondolat.
- Braudel, Fernand 1995: *Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II*. London: University of California Press.
- Chaunu, Pierre 1969: *L'Expansion européenne du XIIIe au XVe siècle*. Paris: PUF.
- Chaunu, Pierre 1971: *A klasszikus Európa*. Budapest: Gondolat.
- Chaunu, Pierre 1998: *Felvilágosodás*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Daileader, Philip - Whalen, Philip (szerk.) (2010): *French Historians 1900-2000: New Historical Writing in Twentieth-Century France*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Duby, Georges 1962: *L' économie rurale et la vie des campagnes dans l'Occident médiéval (France, Angleterre, Empire, IXe–XVe siècles)*. Paris: Aubier.
- Duby, Georges 1979: *Guerriers et paysans. 7-12. siècle. Premier essor de l'économie européenne*. Párizs: Gallimard.
- Goubert, Pierre 1970: *Louis XIV and Twenty Million Frenchmen*. New York: Pantheon Books.
- Kennedy Paul 1989: *The Rise and Fall of the Great Powers*. New York: Vintage Books.
- Kennedy, Paul 1992: *A nagyhatalmak tündöklése és bukása*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Le Goff, Jacques 2008: *Európa születése a középkorban*. Budapest: Atlantisz.
- Levi, Anthony 2004: *Louis XIV*. New York: Carrol and Graf.
- Livi-Bacci, Massimo 1997: *A Concise History of World Population*. Oxford: Blackwell.
- McEvedy, Colin – Jones, Richard 1978: *Atlas of World Population*. New York: Harmondsworth.
- Parker, Geoffry 1988: *The Military Revolution. Military Innovation and the Rise of the West. 1500-1800*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pirenne, Henri 1983: *A középkori gazdaság és társadalom története*. Budapest: Gondolat.
- Tocqueville, Alexis de 1994: *A régi rend és a forradalom*. Budapest: Atlantisz.